

Факултет Православни богословски

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

(Број захтева)

Веће научних области друштвено-
хуманистичких наука

(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)

(Датум)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације и о одређивању ментора

Молимо да, сходно чл. 48 ст. 5 тач. 3) Статута Универзитета у Београду („Гласник Универзитета“ бр. 201/2018, 207/2019, 213/2020, 214/2020, 217/2020, 230/21, 232/22, 233/22 и 236/22), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

Христолошки спорови као интерпретативни оквир ‘Тумачења четрнаест посланица Светог апостола Павла’ Блаженог Теодорита Кирског

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ Теологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Владимир (Србољуб) Милошевић

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):

УБПБФ, теолошки мастер програм

3. Година завршетка 2022.
претходног нивоа студија: _____

2022.

4. Година уписа на докторске студије: _____

5. Назив студијског програма
докторских студија:

Теологија

6. Датум подношења пријаве
теме докторске дисертације

23.9.2024.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Драган Радић

Звање: ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „Η ἐρμηνευτική μέθοδος τοῦ Θεοδορήτου Κύρου. Μία προσπάθεια πρὸς ἐπίτευξη τῆς ἰσορροπίας μεταξύ ἱστορισμοῦ καί ἀλληγορίας, μεταξύ γράμματος καί πνεύματος“, у: Philotheos 15 (2015), 117-128.
2. P. Perić, D. Radić, „Dijalektika 'prvoga' i 'posljednjeg' Adama u antropologiji Apostola Pavla“, у: Bogoslovska Smotra 85 (2015), 1007-1025.
3. „The Reception of the Book of Jonah by Theodore of Cyrus“, Annali di Storia dell'Esegesi, 37/1 (2020), 89-100.
4. D. Perić, D. Radić, „Značenje imena 'kršćanin' po učenju Sv. Grgura Niskog“, Bogoslovska smotra, 90 (2020.) 4, 841-857.
5. „Пневматолошки појмови „Утешитељ“ и „Дух истине“ у Јеванђељу по Јовану“, Богословље 83/2 (2024), 37–50.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 2.6.2025. размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

На основу чл. 28. и чл. 65. Статута Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, Наставно-научно веће Факултета на својој 9. седници у школској 2024/2025, одржаној 2.6.2025. године, донело је следећу

Веће доноси
ОДЛУКУ

1. Прихвата се извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације **Владимира Милошевића** под насловом "Христолошки спорови као интерпретативни оквир 'Тумачења четрнаест посланица Светог апостола Павла' Блаженог Теодорита Кирског" у саставу: **др Владан Таталовић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду, **др Здравко Јовановић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду, **др Владислав Топаловић**, редовни професор, Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“, Универзитета у Источном Сарајеву.

2. Задужује се Служба за студентска питања Факултета да предметни извештај са предлогом и потребном документацијом достави Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Кандидат је предао Већу пријаву за израду докторске дисертације.

Веће Факултета оформило је сходно актима факултета комисију за одобрење теме докторске дисертације. Комисија је у благовременом року поднела извештај Већу Факултета.

По разматрању поднетог извештаја, Наставно-научно веће Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, донело је одлуку као у диспозитиву.

Доставити:

- Именованом
- Већу научне области УБ
- У досије
- Архиви

проф. др Зоран Ранковић, декан

Већу докторских студија
Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

Извештај Комисије
за одобрење теме докторске дисертације
кандидата Владимира Милошевића под насловом
„Блажени Теодорит Кирски као тумач Посланица Апостола Павла
Антиохијска егзегеза у епохи христолошких спорова“

Дана 30. септембра 2024. године студент докторских студија Владимир Милошевић (22/3007) одбранио је предлог теме докторске дисертације под насловом „Блажени Теодорит Кирски као тумач посланица апостола Павла“ са поднасловом „Антиохијска егзегеза у епохи христолошких спорова“ пред Комисијом у саставу: проф. др Владан Таталовић (председавајући), проф. др Здравко Јовановић и проф. др Владислав Топаловић (Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Универзитет у Источном Сарајеву). Ментор дисертације је проф. др Драган Радић. Комисија је одбрану оценила оценом 10 (десет).

Кандидат је у образложењу теме детаљно и прецизно изложио предмет и циљ истраживања, објаснио основне методе истраживачког процеса, и указао на релевантност и значај предложене теме у ширем контексту савремене библистике. Кандидат Владимир Милошевић је истакао да је примарни предмет његовог истраживања коментар Блаженог Теорита Кирског: *Тумачење Четрнаест Посланица Светог Апостола Павла (Interpretatio XIV epistolarum Sancti Pauli Apostoli)*. Кроз анализу овог дела кандидат намерава да пружи вредносну оцену Блаженог Теодорита Кирског као тумача Светог Писма, првенствено као тумача Посланица Апостола Павла као и да презентује Теодоритов оригинални допринос у тумачењу и разумевању Павловог текста, те да покаже у којој су мери историјске околности христолошких спорова утицале на Теодоритов егзегетски рад.

Кандидат је у свом излагању објаснио да су циљеви његовог рада вишеструки, те да обухватају:

1. Анализу утицаја христологије на обликовање егзегезе Антиохијске и Александријске школе;

2. Презентовање и анализу тумачења Посланица Апостола Павла насталу до времена писања коментара Блаженог Теодорита Кирског;
3. Презентовање и анализу Теодорита као тумача Светог Писма, његовог приступа светописамском тексту као и његовим начелима и методама у тумачењу Писма;
4. Анализу утицаја христолошких спорова око јереси несторијанства и монофизитизма на обликовање Теодоритовог начина интерпретације Павлових Посланица;
5. Анализу Теодоритовог односа према предходној традицији тумачења посланица апостола Павла, као и његов оригиналан допринос у тумачењу ових текстова.

Кандидат је у образложењу показао широко знање о предмету истраживања, истичући важност *Тумачење Четрнаест Посланица Светог Апостола Павла* Блаженог Теодорита Кирског као коментара на Павлове Посланице. Истовремено, кандидат је указао на изазов који ова тема поставља пред истраживача будући да, према мишљењу кандидата, Теодоритов коментар до сада махом није био вреднован на адекватан начин. Методологија коју кандидат планира да користи је квалитативна, а подразумева дубинску и свеобухватну анализу Теодоритовог *Тумачење Четрнаест Посланица Светог Апостола Павла* као и других тумача Павлових Посланица, те утицаја широког спектра богословских питања и историјских околности на обликовање егзегезе Отаца Цркве закључно са Блаженим Теодоритом.

Чланови Комисије су истакли да је тема коју је кандидат предложио изазовна и релевантна. Наглашено је да кандидат поседује широко разумевање тематике, као и способност да критички приступи изворима и релевантној литератури. Комисија је изразила уверење да предложена тема има потенцијал да допринесе развоју православне библистике у Србији и шире. Истовремено, Комисија је предложила извесне измене у структури рада и скренута је пажња колеги Милошевићу на извесне анахронизме који морају бити избегнути. Такође, Комисија је предложила и нов наслов дисертације који би прецизније изражавао тему којом ће се кандидат бавити у свом даљем раду. Предложени наслов гласи: **„Христолошки спорови као интерпретативни оквир *Тумачења четрнаест Посланица Светог Апостола Павла* Блаженог Теодорита Кирског“.**

Комисија је закључила да је предложена тема дисертабилна као и да кандидат Владимир Милошевић поседује неопходне компетенције за успешно спровођење овог истраживачког рада. Кандидату је скренута пажња да у свом даљем раду узме у обзир

све сугестије које су му дате од стране Комисије као и да на методолошки исправан и академски адекватан начин развије све своје аргументе које ће изнети у дисертацији.

У Београду, 02. 10. 2024.

Чланови Комисије:

1. -----

Проф. др Владан Таталовић

2. -----

Проф. др Здравко Јовановић

3. -----

Проф. др Владислав Топаловић

**ПРИЈАВА
ТЕМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

1. **Име (име родитеља) и презиме** Владимир Србољуб Милошевић
2. **Студијски програм** Докторске академске студије
3. **Школска година уписа на студијски програм** 2022/23.
4. **Број индекса** 22/3007
5. **Претходно образовање кандидата (основне и мастер студије):**
Православни богословски факултет Универзитета у Београду
6. **Радни наслов теме докторске дисертације** Блажени Теодорит Кирски као тумач посланица апостола Павла, Антиохијска егзегеза у епохи христолошких спорова
7. **Научне области које обухвата тема докторске дисертације**
Библистика, патристика
8. **Контакти (телефон, мобилни телефон, e-mail):** 062/381 393,
milosevicvladimir271@gmail.com

Прилози:

- Образложење теме (научна област из које је тема, предмет научног истраживања, основне хипотезе, циљ истраживања и очекиване резултате, методе истраживања и списак стручне литературе која ће се користити)
- Биографија кандидата
- Библиографија кандидата
- Изјава да предложеној тему кандидат није пријављивао на другој високошколској установи у земљи или иностранству
- Мишљење одговарајућих етичких комитета о етичким аспектима истраживања, уколико је предвиђено посебним прописима.

Подносилац пријаве

Владимир Милошевић

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАД
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

ПРЕДЛОГ ТЕМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Блажени Теодорит Кирски као тумач посланица апостола Павла

Антиохијска егзегеза у епохи христолошких спорова

Научне области: библистика, патристика

Ментор:

Др Драган Радић

ванредни професор

Студент:

Владимир Милошевић

22/3007

Београд, 2024.

Садржај:

Скраћенице.....	1
-----------------	---

Уводни део

1. Опште уводне напомене	
1. 1. Почетне хипотезе и методологија рада.....	2
1. 2. Вредновање <i>Тумачење четрнаест посланица светог Павла</i> Блаженог Теодорита Кирског у савременој науци.....	3
2. Антиохијска и Александријска егзегетска школа пре Блаженог Теодорита Кирског.....	5

Први део: Блажени Теодорит Кирски као тумач Светог Писма

1. Живот и дело Блаженог Теодорита Кирског.....	7
2. Однос Блаженог Теодорита Кирског према тексту Светог Писма и његово поимање богонадахнутости.....	9
3. Врсте Теодоритових тумачења.....	10
3. 1. Коментари.....	10
3. 2. Питања и одговори.....	11
3. 3. Тумачења Светог Писма у догматским делима.....	11
4. Утицаји антиохијске и александријске егзегетске традиције на егзегезу Блаженог Теодорита.....	12

Други део: *Тумачење четрнаест посланица светог Павла*

1. Значај посланица апостола Павла за богословље и егзегезу Блаженог Теодорита Кирског.....	14
2. Теодоритов текст посланица апостола Павла и карактеристике његовог коментара.....	15
3. Начини рецепирања ранијих тумача у Теодоритовом <i>Тумачење четрнаест посланица светог Павла</i>	17
4. Теодоритов однос према питањима Уводне новозаветне науке.....	18

5. Догматско тумачење посланица апостола Павла.....	19
5. 1. Тријадолошко тумачење.....	20
5. 2. Христолошко тумачење.....	21
6. Етичка питања.....	23
7. Значај <i>Тумачења четрнаест посланица светог Павла</i> Блаженог Теодорита Кирског.....	24
Библиографија.....	26

Скраћенице:

CCG – Corpus Christianorum Series Graeca

Ep – Epistolae

In Is – Explanatio in Isaiam

LXX – Septuaginta

PG – Patrologia Graeca

Prf in Q – Prefatio in Quaestiones

Q in Leu – Quaestiones in Leviticum

Q in Jds – Quaestione in Judices

Q in Reg – Quaestione in Regum

Theodorus Ad Gal – Theodorus Mopsuestenus ad Galatas

Theodorus Ad Col – Theodorus Mopsuestenus ad Colossenses

Theodorus ad Th I – Theodorus Mopsuestenus ad Thessalonicenses I

Уводни део

1. Опште уводне напомене

1. 1. Почетне хипотезе и методологија рада

У нашем раду полазимо од хипотезе коју је поставила Френсис Јанг о пресудном утицају догматских питања на метод тумачења Александријске и Антиохијске школе. Она је констатовала да се антиохијска реакција на александријску алегорезу поклапа са првом оригенистичком кризом и изнела претпоставку по којој су методолошка питања у погледу егзегезе била упућена да подрже одбрану наратива о Правилу вере.¹

Циљ нашег истраживања биће детаљнији развој идеје утицаја догматских питања на методе тумачења Светог Писма. Наш главни фокус ће бити усмерен ка питању односа христологије и егзегезе. Ово ће бити истражено на примеру егзегезе Блаженог Теодорита Кирског и његовог дела *Тумачење четрнаест посланица светог Павла*. Блажени Теодорит је изабран као аутор који је своја егзегетска дела стварао у једном специфичном историјском тренутку када су богословске полемике између Александрије и Антиохије по питању христологије биле нарочито интензивне. Ови спорови су се одразили не само на питања која су по својој природи била чисто христолошка већ и на питања исправности ових традиција у целости. Теодоритова личност је ту нарочито значајна будући да је он деценијама био гласноговорник Антиохијске Цркве као њен најобразованији и најистакнутији представник. Такође, након смрти Светог Кирила Александријског, Блажени Теодорит је остао један од најзначајнијих живих егзегета и богослова на васељенском нивоу, ако не и најзначајнији.

Од богатог егзегетског наслеђа које је остало иза Блаженог Теодорита Кирског одабрано је његово дело *Тумачење четрнаест посланица светог Павла*. Ово његово дело је одабрано јер оно представља последњи у низу коментара које је Блажени Теодорит саставио пре Четвртог васељенског сабора. Као такво оно је настало у самом

¹ Frances Young, *Exegesis and Theology in Early Christianity*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2016, 124-5.

јеку полемике са јереси монофизитизма против које је Теодорит уложио највише труда у свом животу. Такође, чињеница да је то последњи Теодоритов коментар на Свето Писмо нам говори доста о значају овог дела. Након њега Теодорит ће, већ стар, написати још само два егзегетска дела у виду питања и одговора. И последње, али не и најмање важно, *Тумачење четрнаест посланица светог Павла* је једини коментар који је Блажени Теодорит Кирски саставио на неко дело Новог Завета. Ово нам говори о значају које су Павлове посланице имале за њега и његову мисао.

Као једно од питања нашег истраживања намеће се и питање оригиналности егзегезе Блаженог Теодорита. Он је у науци често сматран за аутора који у свом тумачењу посланица апостола Павла готово све дугује тумачењу Теодора Мопсуестијског. Свакако, утицај који је Теодор Мопсуестијски извршио на Теодорита Кирског јесте значајан, али не и пресудан. У нашем истраживању ћемо покушати да покажемо да је Блажени Теодорит аутор који је умео критички да промишља о наслеђу традиције и да пружи сопствени допринос у развоју исте. То што се Блажени Теодорит ослања на наслеђе својих великих претходника не значи да он као аутор није био оригиналан, већ да је његова оригиналност била другачије врсте.

Како би претходно наведени циљеви били и остварени у нашем раду ћемо користити: 1) општу научну методологију – метод доказивања и оповргавања, компаративну методу, методу анализе и синтезе, методу класификације; 2) посебну методологију: историјско-критичку методу са посебно издвојеним корацима: ограничавање текста, анализа контекста, језичко-синтаксичка анализа, семантичка анализа, прагматичка анализа.

1. 2. Вредновање *Тумачење четрнаест посланица светог Павла* Блаженог Теодорита Кирског у савременој науци

Коментар на посланице Светог апостола Павла који је сачинио Блажени Теодорит Кирски је дужи временски период запостављан и подцењиван у науци. Преовлађујући став по питању жовог дела је био тај да оно представља само скраћену верзију тумачења Теодора Мопсуестијског, а Теодориту се признавало једино то што се држи

подаље од Теодорових спекулација у оним деловима где би га оне одвеле од православне вере.² Можемо рећи да је овде Блажени Теодорит био жртва своје властите скромности, будући да он не само да није крио своју зависност од ранијих тумача посланица апостола Павла него је још додатно, пре свега у свом уводу на коментар, стављао њихова тумачења испред сопственог.

У савременој науци ово становиште је доведено у питање. Аутори попут Годфрија Ешбија и Пола Парвиса су изнели супротно мишљење по питању Теодоритовог рада на пољу егзегезе.³ На пољу проучавања Теодоритовог дела велики допринос је дао Жан Ноел Гино. Он је у трагању за Теодоритовим изворима успео да идентификује готово све „тинес- цитате“ (τινὲς - неки) где се Блажени Теодорит позива на предходне коментаторе. Утврђено је да он није само преузимао, већ и на извесним местима опонирао својим предходницима.⁴ Након Гиноа, важна истраживања на пољу проучавања Теодоритовог *Тумачење четрнаест посланица светог Павла* спровела је Ање Лоран. Она је приредила критичко издање *Тумачења Посланице Римљанима*.⁵ У оквиру студије и анализе коју је спровела, Лоран је детаљно обрадила питање језика Теодоритовог коментара на *Посланицу Римљанима* анализирајући све значајније појмове које је он користио, анализирала Теодоритов увод у *Тумачење четрнаест посланица светог Павла*, презентовала компаративну анализу Теодоритовог и тумачења *Посланице Римљанима* Светог Јована Златоустог као и анализу самог Теодоритовог тумачења ове посланице.

Видимо да су истраживања и радови на пољу Теодоритовог *Тумачење четрнаест посланица светог Павла* тек у повоју. Комплетно критичко издање његовог коментара није објављено. Такође, ако изузмемо неке мање научне радове који се баве одређеним сегментом Теодоритовог коментара⁶ приметан је изостанак монографија које би ово дело анализирале као целину. Докторски рад Пола Парвиса у којем се бави анализом овог дела је остао необјављен и теже доступан широј јавности. Све ово чини

² H. B. Swete, "Introduction", in: Theodori Episcopi Mopsuesteni, *In epistolas B. Pauli commentarii*, vol 1, Cambridge: at the University Press, ix-lxxxvii, Ixxvi- Ixxvii.

³ Godfrey W. Ashby, *Theodoret of Cyrrhus as Exegete of the Old Testament*, Rhodes University, Grahamstown, 1972. Paul M. Parvis, *Theodoret's Commentary on the Epistles of St Paul*, Oxford University, unpublished D.Phil. thesis, 1975. Према: Frances M. Young, Andrew Teal, *From Nicea to Chalcedon, A Guide to the Literature and its Background*, Barker Academic, Grand Rapids, Michigan, 338.

⁴ Jean-Noël Guinot, *L'exégèse de Théodoret de Cyr*, Beauchesne, Paris, 1995, 644-66.

⁵ *Le Commentaire de Théodoret de Cyr sur l'Épître aux Romains: Études philologiques et historiques*, прир. Agnès Lorrain, vol. 179, TU, Berlin, De Gruyter, 2018.

⁶ Наведени у библиографији.

истраживање дела *Тумачење четрнаест посланица светог Павла* Блаженог Теодорита Кирског врло актуелним и изазовним.

2. Антиохијска и Александријска егзегетска школа пре Блаженог Теодорита Кирског

Пре него што пређемо на анализу дела Блаженог Теодорита Кирског, морамо бити упознати са традицијама које су му предходиле. Сâм Теодорит је припадао традицији Антиохијске школе. Друга традиција која је била значајна у овом периоду јесте традиција Александријске школе. Њихови сусрети и сукоби обележили су егзегезу и богословље првих векова хришћанства, а разлози овако интензивне полемике идаље су изазов за истраживање.

У свом приступу христолошким питањима, Александријска школа је давала акценат на Божанској природи Исуса Христа и јединство две природе у Христу. Ово је значило да је она у извесној мери занемаривала Христову људску природу. Са друге стране, као одговор на овакав приступ александријаца, Антиохијска школа је понудила модел који се темељио на разликовању две природе у Христу. Циљ оваквог христолошког модела је било очување пуноће људске природе у Христу. Временом су ове две христолошке позиције произвеле и своје крајности у виду антрополошког максимализма антиохије који се испољио у несторијанству и антрополошког минимализма александрије који се испољио у монофизитству.⁷

Оваквим христолошким позицијама је одговарала различита позиција у оквиру егзегезе. Александрији, са њеним нагласком на Божанству у Христу више је одговарала алегориска метода тумачења која је тражила духовну реалност иза слова текста. Са друге стране, Антиохији, са њеним нагласком на историјској реалности Христове људске природе више је одговарао буквално-историјски приступ тумачењу.

⁷ Георгије Флоровски, *Источни Оци V – VIII века*, Хиландарски путокази, бр. 28, друго издање, манастир Хиландар, Света Гора Атонска, 2009, 7-9.

Афирмација људске природе у њеном тоталитету је истовремено представљала и афирмацију историје.⁸

Као првог великог представника Антиохијске школе можемо навести Диодора Тарсијског. Пре него што је постао епископ Тарса Киликијског, родног града апостола Павла, био је предавач у антиохијској школи Аскитирион где су му ученици, између осталих, били Теодор Мопсуестијски и Свети Јован Златоусти.⁹ Његова тумачења представљају основ за развој касније антиохијске егзегезе. Своју критику алегорезе он је пре свега изнео у свом уводу у *Тумачење Псалама* и уводу у Пс 118. Он алегорези замера неисторичност и произвољност у тумачењу Светог Писма будући да алегоријски тумачи једно мењају другим.¹⁰ Након Диодора критику алегорезе као методе тумачења Светог Писма наставља Теодор Мопсуестијски. Он се нарочито обрушава на оне који, по њему злоупотребљавају Гал 4, 24а тврдећи да за разлику од њих апостол не укида историју.¹¹

Требамо имати у виду да је Диодор Тарсијски као велики и значајан егзегета Антиохијске школе био и велики борац против Аполинаријеве јереси која је у својој првој фази поучавала да Христова људска природа нема људску душу, а у другој фази свог развоја да нема људски ум. Диодор се истакао као бранилац пуне људске природе. Теодорову критику алегорезе детаљније је изнео Џон О' Киф на основу једног текста Теодоровог *Тумачења на Псалме* сачуваног у сиријском фрагменту.¹² Он примећује да су, према Теодору, Оригенове теолошке грешке проузроковане његовим методолошким грешкама. На тај начин, О' Киф на трагу Френсис Јанг продужава анализу утицаја теологије на егзегезу и сукоб две школе.

На темељу наведених истраживања наставићемо са даљим проучавањем богословских фактора који су утицали на развој и сукоб две традиције. У ту сврху ћемо анализирати дела Диодора Тарсијског и Теодора Мопсуестијског у којима се они на критички начин осврћу на ставове својих александријских опонената, као и ставове самих александријских тумача, пре свих Оригена.

⁸ Марина Стојановић, „Нивои тумачења текста у Коментару на псалме Диодора Тарсијског”, *Богословље*, 2, 2014, 321-346, 341.

⁹ Уп. Robert C. Hill, “Introduction”, у: Diodore of Tarsus, *Commentary on Psalms 1–51*, превод, увод и коментари Robert C. Hill, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2005, xi- xxxvii, xi.

¹⁰ CCG 6, 127-145.

¹¹ *Theodorus Ad Gal*, 73, 20 – 79, 7

¹² John J. O'Keefe, “‘A letter that killeth’: towards a reassessment of Antiochene exegesis, or Diodore, Theodore, and Theodoret on the Psalms”, *Journal of Early Christian Studies*, Vol. 8, No. 1, 2000, 83-103, 90-1.

Први део: Блажени Теодорит Кирски као тумач Светог Писма

1. Живот и дело блаженог Теодорита Кирског

Блажени Теодорит Кирски (393-458) је био један од најзначајнијих егзегета и богослова петог века и један од најзначајнијих аутора који су се образовали и стварали у окриљу Антиохијске школе. Показао се као велики делатник Цркве како на локалном нивоу као епископ града Кира тако и на Васељенском нивоу учествујући у свим важнијим дешавањима своје епохе. Због свог широког образовања и одличног познавања Светог Писма и отачких текстова био је најистакнутији представник Антиохијске Цркве по питању свих важнијих проблема који су се појавили у периоду прве половине петог века.

Епоха у којој је живео и деловао Блажени Теодорит Кирски била је веома противречна и сложена. То је било време сусрета и сукоба две до тада највеће Црквене традиције: Антиохијске и Александријске. У таквим приликама је требало одбрани своју традицију, али истовремено и увидети неке њене недостатке и направити искорак ка другој страни. Главно питање на које ћемо покушати да дамо одговор у овом раду је и то на који начин је оваква историјска ситуација и духовна клима утицала на егзегезу Блаженог Теодорита?

Теодорит је, по свему судећи, своја егзегетска дела саставио следећим редом: коментаре на *Песму над песмама*, *Књигу пророка Данила*, *Језекиља*, *Дванаест малих пророка*, *Псалтир*, *Књигу пророка Исаије* и *Јеремије* (обухвата *Плач Јеремијин* и *Варуха*), *Тумачење четрнаест посланица апостола Павла* као и *Питања на Октатеух* и *Питања на Царева и Дневнике*. Своје коментаре Теодорит је саставио у периоду од око 431. до пре 448. године. *Питања на Октатеух* и *Питања на Царева и Дневнике* су дела која настају после Четвртог васељенског сабора 451. године. Извесна спорења постоје око датовања писања *Тумачења четрнаест посланица апостола Павла*, али

већина научника сматра да је коментар написан пре 448. будући да га Теодорит помиње у 82. писму Јесевију Анкирском које је саставио 448. године и 113. писму папи Лаву из 449. године.¹³ Такође, у делу *Питања на Октатеух*, Теодорит помиње и свој коментар на апостолске посланице (ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν ὑπομνήμασιν).¹⁴

Након овог летимичног прегледа Теодоритових дела неколико ствари нам може привући пажњу. Пре свега, ми видимо да Теодорит свој рад на тумачењу Светог Писма започиње тумачећи *Песму над песмама*. Ово је за једног антиохијца необично узевши у обзир буквално-историјски метод тумачења антиохијске егзегеза и чињеницу да је његов велики претходник Теодор Мопсуестијски негирао духовни смисао овог дела. Друго, међу Теодоритовим коментарима убедљиво преовладавају коментари на пророчке књиге Старог Завета које је протумачио у потпуности. Треће, од новозаветних списа Теодорит је саставио коментар само на посланице апостола Павла. Ту треба приметити и да је он овај коментар саставио након што је протумачио целокупан корпус пророчких књига. Поставља се питање шта је одредило овакав карактер Теодоритових дела?

Из прве наведене чињенице можемо видети да је Теодорит направио извештај извором из своје антиохијске традиције ка александријској егзегези. Ово се може приметити и у неким другим његовим егзегетским делима о чему ће бити више речи у поглављу о утицајима антиохијске и александријске егзегетске традиције на егзегезу Блаженог Теодорита. Као главни фактор који је утицао на Теодоритов одабир пророчких књига Старог Завета можемо навести христоцентричност његове егзегезе. Наравно, христоцентричност је главна одлика егзегезе Светог Писма уопште, али она је у овом контексту играла значајну улогу из два разлога: 1) време писања Теодоритових коментара је било време великих христолошких спорова – период између Трећег и Четвртог васељенског сабора и у ово време су христолошка питања била у изразитом фокусу; 2) у претходним традицијама христоцентричност је често била или пренаглашавана и христолошки смисао се, од стране александријских егзегета, проналазио и тамо где му није било место док је другу крајност представљао антиохијски одговор у виду акривичног минимализовања христолошког значаја појединих места Светог Писма. Ова питања ће такође бити додатно појашњена у

¹³ Уп. *Ep* 82, 202, 10-2; *Ep* 113, 64, 15-6; Robert C. Hill, „Theodoret’s Commentary on Paul“, *Estudios Bíblicos* 58 (2000) 79-99, 79-80; Guinot, „Theodoret of Cyrus“, 890.

¹⁴ Уп. *Q in Leu*, 2, 6-7.

четвртом поглављу нашег будућег рада. Сама чињеница да је Теодорит од целокупног Новог Завета за тумачење изабрао управо посланице апостола Павла довољно је инспиративна да даље истраживање усмери ка овом коментару и питањима која су са истим повезана.

2. Однос Блаженог Теодорита Кирског према тексту Светог Писма и његово поимање богонадахнутости

Текст Светог Писма који Теодорит има пред собом је антиохијска редакција Светог Писма приписано Лукијану.¹⁵ Што се тиче Теодоритовог односа према тексту Старог Завета, треба рећи да је он превод *LXX* сматрао богонадахнутим¹⁶ у чему је отишао корак даље од Теодора Мопсуестијског који, иако високо вреднује *LXX*, није сматрао за богонадахнут превод. Са друге стране, Теодорит користи и остале грчке преводе: Акиле, Симаха и Теодотиона што га поново разликује од Теодора који наведене преводе одбацује. Поред тога, користио се и сиријским преводом и латинским преводом.¹⁷ У неким случајевима користи и напомене из јеврејског текста,¹⁸ али изгледа да јеврејски језик није познавао.

По питању односа богонадахнутости и ауторства текстова Светог Писма, Теодорит на појединим местима даје примат богонадахнутости, док ауторству даје секундаран значај.¹⁹ Међутим, погрешно би било разумети Теодоритов акценат на богонадахнутости као неку врсту учења о „запоседнутости Богом“ (θεολημπτούμενος).²⁰ Тако, на пример, у свом коментару на Ис 65, 21 Теодорит каже да пророк говори „на свој начин“ (κατὰ τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα).²¹ Богонадахнутост не негира лични идентитет аутора, „због одређене потребе постојала је тесна сарадња између Духа Светога и

¹⁵ Jean-Noël Guinot, *Theodore de Cyr exegete et theologien, le dernier grand exegete de l'ecole d'Antioche au Ve siècle*, vol I – II, Cerf, Paris, 2012, 27-8.

¹⁶ PG 80, 864.

¹⁷ *Q in Jds*, 19; *Q in Reg*, 44

¹⁸ *In Is* 8, 8 – 9.

¹⁹ PG 80, 861.

²⁰ Уп. Robert C. Hill, *Reading the Old Testament in Antioch*, Leiden – Boston, Brill, 2005, 33.

²¹ *In Is*, 326, 462.

библијског писца, у којој се писац није самопоништио“.²² Богонадахнути аутор даје свој аутентични печат кроз стил и начин писања текста, али будући да порука долази од Божијег Духа идентитет конкретног аутора није од примарног значаја за разумевање те поруке.

3. Врсте Теодоритових тумачења

У првом поглављу смо навели сва Теодоритова егзегетска дела, а у овом ћемо укратко изнети главне карактеристике истих. Убедљиво највећи део његових егзегетских списа је писан у форми коментара (осам од десет). Други, знатно мањи корпус егзегетских радова представљају тумачења писана у форми питања и одговора (два од десет). Поред тога, потребно је осврнути се и на његова тумачења изнета у догматским делима.

3. 1. Коментари

Теодоритови коментари су писани у традицији античких и древних хришћанских коментара.²³ Пре него што почне са излагањем одређеног тумачења, Теодорит пише предговор у којем читаоца обавештава о својим мотивима за тумачење одређене књиге, као и одређеним битним уводним питањима, нпр. питањима ауторства, односа времена писања и распореда одређених делова књиге (поглавља, Псалама или посланица апостола Павла), методологији тумачења одређених књига и слично. Поједине књиге поседују и одређене мање предговоре, те ту Теодорит пише краћи предговор за сваки Псалам или за сваку посланицу апостола Павла. Након тога пише коментаре на краће целине које се у појединим случајевима подударају са данашњом поделом на стихове, у другим случајевима су краће, а на неким местима и дуже од данашњих

²² Мирко Ђ. Томасовић, „Теодорит Кирски као тумач Светог Писма“, *Богословље* 1, 2015, 125–136, 127.

²³ За стилске одлике оваквог вида коментара и њихове разлике у поређењу са модерним коментарима види: Предраг Драгутиновић, „Коментар као књижевна врста“, *Српска теологија у двадесетом веку* 14, 2013, 17-25, 20-4.

светописамских стихова. Садржај, такође у зависности од места које тумачи, објашњава користећи се различитим средствима: објашњењем значења појединих термина, често супротстављајући им друге појмове, а у зависности од потребе позивањем на друге преводе или пак изворни, јеврејски текст; објашњењем историјских околности и географског простора; парафразирањем; типологијом и алегорезом. Иако од Блаженог Теодорита немамо сачуване омилије на Свето Писмо, Френсис Јанг наводи да у његовим коментарима постоје трагови усменог излагања што сугерише да су можда првобитно настали као предавања у Антиохији.²⁴

3. 2. Питања и одговори

Теодорит своја *Питања на Октатеух* и *Питања на Цареве и Дневнике* саставља у својим позним годинама, начет одређеним болестима.²⁵ Могуће је да се управо из тог разлога одлучио за овакав вид тумачења. Теодоритовим *Одговорима* претходе они које је саставио Диодор Тарсијски под чијим је утицајем Теодорит вероватно био. На жалост, Диодорови *Одговори* нису сачувани, тако да не знамо у којој мери су они утицали на блаженог Теодорита. Овде треба приметити и то да је Теодорит једини међу раним теолозима који је непосредно објашњавао *Књиге Дневника*.²⁶

3. 3. Тумачења Светог Писма у догматским делима

Посебан облик егзегезе представљају Теодоритова тумачења која је изнео у својим догматским делима. Некада он наводи поједине стихове из Светог Писма након чега следи кратак коментар, а понекада парафразира читаве одломке и тумачи их. Као вредан пример можемо навести место из дела *О оваплоћењу Господњем (De incarnatione*

²⁴ Frances M. Young, Andrew Teal, *From Nicaea to Chalcedon, A Guide to the Literature and its Background*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2010, 338.

²⁵ *Prf in Q*, 5-10.

²⁶ Marijan Mandac, "Uvod", u: Theodore Cirska, *Izabrani spisi*, prevod, uvod i bilješke: Marijan Mandac, Služba Božija, Split, 2003, 17.

Domini) где блажени Теодорит даје тумачење приче о Христовом кушању у пустињи.²⁷ Овај и слични примери су посебно значајни будући да Теодорит иза себе није оставио тумачење неког од четири Јеванђеља.²⁸ Такође, значајна је и чињеница да су поједина Теодоритова тумачења која нису била део његових егзегетских књига била уврштена у катене чиме је препознат њихов квалитет на пољу егзегезе.²⁹

4. Утицаји антиохијске и александријске егзегетске традиције на егзегезу блаженог Теодорита

Блажени Теодорит као егзегета ступа на сцену након дугог низа великих тумача Антиохијске и Александријске школе. Он сâм јесте наследник традиција Антиохијске школе. Ипак, временом су неадекватности како једног тако и другог приступа тумачењу Светог Писма дошле до изражаја и нису могле бити игнорисане од стране аутора који су припадали обема древним традицијама. Ово је посебно дошло до изражаја за живота блаженог Теодорита.

Да је блажени Теодорит атипичан представник антиохијске традиције видимо из чињенице да је први коментар који је саставио било *Тумачење Песме над песмама*. У свом уводу који претходи коментару Теодорит Кирски се похвално изражава о коментарима „Јевсевија Палестинског“ (Кесаријског) и „Оригена Египћанина“.³⁰ Са друге стране, Теодорит у истом уводу критикује неке који су порицали духовни смисао *Песме над песмама*.³¹ Са великом сигурношћу можемо рећи да се наведене речи односе на Теодора Мопсуестијског. Видимо, дакле, да Теодорит одступа од свог

²⁷ PG 75, 1437C-1444C. За компаративну анализу тумачења приче о кушању Христа код блаженог Теодорита и светог Кирила Александријског види: István Pásztori-Kupán, “Cyril and Theodoret on the temptation of Christ: an imaginary dialogue between Alexandrian and Antiochean Christological positions”, *Perichoresis*, vol. 20.4, 2022, 103–122. Дело *De incarnatione Domini* је, заједно са делом које му претходи – *De sancta et vivifica Trinitate*, било предмет детаљне анализе истог аутора. Види: István Pásztori-Kupán, *Theodoret of Cyrus Double Treatise „On the Trinity“ and „On the Incarnation“: The Antioche Pathway to Chalcedon*, Kolozsvár/Cluj, The Transylvanian District of the Reformed Church in Romania, 2007.

²⁸ Треба напоменути да је за живота блаженог Теодорита на простору Сирије идаље коришћен Татијанов *Диатесарон*. Теодорит се за време свог епископског рада залагао за употребу Четворојеванђеља и показао као велики борац против *Диатесарона*. Уп. *Haereticarum fabularum compendium*, PG 83, 372A.

²⁹ Уп. Николай Глубоковский, *Блаженный Θεοδορίτς Επισκοπὴ Κυρρική: Его жизнь и литературная деятельность. Томъ второй*, Москва: Университетская Типографія, 1890, 7.

³⁰ PG 81, 32.

³¹ PG 81, 29.

великог предходника и приклања се аутору којег је Теодор највише критиковао – Оригену.

Свој приступ овом проблему најбоље је описао сâм Теодорит у свом уводу на *Тумачење Псалама*. Ту он говори како су поједини његови предходници отишли у крајност у алегоријском тумачењу, док су други отишли у крајност приступајући пророштвима као историјским догађајима. Сâм, пак, Теодорит сматра да је мудро клонити се и једне и друге крајности.³² У свом *Тумачењу Псалама*, Теодорит се на одређеним местима више приклања Александријској школи тумачења. Тако, за разлику од Теодора Мопсуестијског који је сматрао да само 2, 8, 44 и 109 Псалам имају христолошки смисао, Теодорит увиђа тај смисао и другде. Као најочигледнији пример можемо навести Пс 22 (*LXX* 21) који има новозаветно утемељење за своје христолошко тумачење. Диодор и Теодор ово значење поричу док га Теодорит прихвата. Говорећи о Теодоритовом начину тумачења, Џон О' Киф констатује следеће: „Придржавајући се кључних карактеристика антиохијског стила препознао је неадекватност тог стила и покушао да га превазиђе. [...] Он је схватио да би на неки фундаменталан начин Христова стварност могла да служи као херменеутички кључ који је откључао значење које није могло бити откривено конвенционалним методама.“³³

³² *PG* 80, 860.

³³ O'Keefe, “‘A letter that killeth’: towards a reassessment of Antiochene exegesis, or Diodore, Theodore, and Theodoret on the Psalms”, 103. Овде морамо напоменути да О' Киф има негативан став о антиохијској методологији тумачења, као и о представницима ове школе: Диодору Тарсијском и Теодору Мопсуестијском. Са друге стране, о Теодориту има позитиван став те сматра да ако „Антиохијац“ значи оно што многи модерни аутори тврде – Теодорит није био Антиохијац. Уп. O'Keefe, “Rejecting one's Masters: Theodoret of Cyrus, Antiochene exegesis, and the Patristic mainstream”, 248. Ово је свакако хипербола, али није изречено без извесних основа у тексту Теодоритовог тумачења.

Други део: Тумачење четрнаест посланица светог Павла

1. Значај посланица апостола Павла за богословље и егзегезу Блаженог Теодорита Кирског

Теодоритово тумачење посланица апостола Павла се не ограничава само на његов коментар. Он се кроз читав свој опус позива и тумачи стихове Павлових посланица. Како би разјаснио своје богословске позиције Блажени Теодорит користи појмове које проналази у овим посланицам. Вероватно је у том погледу најјачи утицај на богословље Блаженог Теодорита имала христолошка химна у Флп 2, 6-11.³⁴

Како бисмо показали важност посланица апостола Павла за богословље Блаженог Теодорита, навешћемо податке о цитираности ових посланица у његовим најзначајнијим делима писаним у различитим временским периодима и околностима. У свом првом значајнијем богословском раду, краћем трактату *Излагање праве вере*³⁵ Теодорит директно наводи 18 стихова.³⁶ У „двоструком трактату“ – *О светој и животворној Тројици* и *О оваплоћењу Господњем*, написаном око 431. године пред Трећи васељенски сабор ради објашњења антиохијских богословских позиција,³⁷ Теодорит такође доста цитира посланице апостола Павла. У првом делу наводи 43 стиха,³⁸ а у другом делу наводи 51 стих.³⁹ У најзначајнијем богословском спису

³⁴ Детаљније о овоме види у: . Mile Babić, *Himan Fil 2, 6-11 u kristologiji Teodoreta Cirkog*, Izvadak iz doktorske disertacije, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990. и „Aktualnost Teodoretova pojma jedinstva u Kristu“, u: Teodoret Cirkog, *Eranistes*, preveo Mile Babić, Zagreb, Demetra, Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, svezak 81, 2005, 479-590.

³⁵ *Expositio rectae fidei*, у: Iustini philosophi et martyris opera quae feruntur Omnia – Corpus apologetarum christianorum saeculi secundi, edited by Johann Karl Theodor von Otto, Vol. III pars I, Wiesbaden: Dr. Martin Sandig oHG, 1969. Дело је касније приписано Светом Јустину философу и мученику. Више о овом види у: Vasilije Vranic, *The Constancy and Development in the Christology of Theodoret of Cyrillus*, Leiden – Boston, Brill, 2015, 73-83.

³⁶ Из Рим – 2, из 1Кор – 4, из 2Кор – 3, из Гал – 1, из Еф – 7, из Кол – 1. Према прорачуну аутора.

³⁷ Cyrilli archiepiscopi Alexsandriae, *De sancta et vivifica Trinitate*, PG 75, 1148A-1189A; *De incarnatione Domini*, PG 75, 75, 1420B-1477B. Дела су касније приписана Светом Кирилу Александријском. Детаљније о овоме у: Pásztori-Kurán, *Theodoret of Cyrus Double Treatise*, 25-49.

³⁸ Рим – 6 стихова, 1Кор – 21 стих, 2Кор – 3 стиха, Еф – 1 стих, Флп – 7 стихова, Кол – 1 стих, Јев – 4 стиха. Према прорачуну аутора.

³⁹ Рим – 11, из 1Кор – 4, из 2Кор – 3, из Гал – 5, из Еф – 1, из Флп – 7, из Кол – 2, из 1Тим – 2, из 2Тим – 1, из Јев – 15. Према прорачуну аутора.

Блаженог Теодорита – *Еранистису*, писаном против монофизитске јереси,⁴⁰ цитирано је 147 стихова.⁴¹ Видимо, дакле, да богословље Блаженог Теодорита има јако утемеље у посланицама апостола Павла у свим фазама његовог рада, како у раној фази, неоптерећеној споровима око јереси које ће се касније разбуктати, тако и у фази полемика око несторијанизма, односно монофизитизма.

Поред тога, блажени Теодорит користи посланице апостола Павла приликом објашњења и тумачења других књига Светог Писма. Тако, на пример, у тумачењу Пс 1, 1 Теодорит наводи да се благослов „Блажен муж...” односи и на припаднице женског пола. Ову тврдњу темељи на 1Кор 11, 3 где се каже да је муж глава жени. Дакле, ако је глава крунисана и удови учествују у њеном прослављању.⁴² Такође, закон о губи из Лев 13, 13 по коме је губавац чист ако му је губа прекрила цело тело Теодорит повезује са Павловим упутствима о обеду. Тако он наводи место из 1Кор 10, 27 где апостол дозвољава да хришћанин обедује код нехришћанина без обзира на изнету храну и са друге стране на 1Кор 5, 11 и 2Сол 3, 6 где апостол забрањује да се иде и обедује код сабрата у вери ако је грешник. Тако је нехришћанин налик потпуно губавом човеку, а хришћанин грешник делимично губавом. Из тог разлога са једнима је могућа комуникација, а са другима не.⁴³

2. Теодоритов текст посланица апостола Павла и карактеристике његовог коментара

Чини се да Блажени Теодорит Кирски у свом тексту коментара на посланице апостола Павла доследно користи текст који нам је познат као Кини текст, а који је резултат велике ревизије грчких рукописа крајем трећег и почетком четвртог века приписане Лукијану.⁴⁴ Приписивање антиохијске редакције текста Новог Завета Лукијану, а које

⁴⁰ Детаљније: Vranic, *The Constancy and Development*, 156-162.

⁴¹ Рим – 18, 1Кор – 33, 2Кор – 5, Гал – 10, Еф – 11, Флп – 13, Кол – 5, 1Сол – 1, 1Тим – 7, 2Тим – 8, Тит – 1, Јев – 35. Уп. Theodore Cirschi, *Eranistes*, Zagreb, 2005, Preveo Mile Babić, 636-8.

⁴² Уп. PG 80, 868.

⁴³ *Q in Leu*, 16.

⁴⁴ Robert Charles Hill, “Introduction”, in: Theodore of Cyrus, *Commentary on the Letters of St. Paul*, Volume One, translated: Robert Charles Hill, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, MT, 2001, 1-33, 4. О овоме је већ било речи у другом поглављу првог дела нашег рада.

је извршио Блажени Јероним, није у потпуности сигурно и у савременој науци је доведено у питање.⁴⁵ Треба приметити да је у Теодоритовом тексту тумачења распоред посланица у извесној мери другачији: Јев се налази након 2Сол, а пре 1Тим, те је Флм последња посланица коју Теодорит тумачи.

За комплетан текст Теодоритовог коментара на посланице апостола Павла не постоји модерно критичко издање. Текст је доступан у *PG* 82. Међути, између рукописа који су били доступни редакторима *PG* не постоји неких већих одступања. Такође, они директно преносе Теодоритов коментар, тако да пред собом имамо релативно поуздан текст коментара.⁴⁶

У свом коментару на Павлове посланице Блажени Теодорит не одступа превише од класичног стила писања коментара на књиге Старог Завета. Тако, најпре, имамо један увод у којем Теодорит готово да се правда за писање овог дела. Овде је чак и доста скромнији него у свом уводу за *Тумачење Псалама*. Док тамо говори да жели да избегне крајности алегорезе и буквализма које су присутне у делима његових предходника, овде своје предходнике пореди са пчелама, а себе са комарцем који заједно са њима зуји на апостолској ливади.⁴⁷ Наравно, у самом тексту коментара можемо видети да Блажени Теодорит итекако уме да иде насупротив својим предходницима и да износи своја лична запажања и мишљење које се некада и не подудара са њима. Надаље, видимо да је Теодорит себи поставио захтев да његови коментари буду сажети како би били приступачнији ширем кругу читалаца.⁴⁸

Након увода Теодорит прелази на тумачење самих посланица. Ту поново наилазимо најпре на један мањи увод у сваку посланицу у којем аутор укратко објашњава одређена питања повезана са истом. Након тога Теодорит тумачи стихове сваке посланице. По завршетку тумачења појединачних посланица налазимо доксологију која служи као закључак.

⁴⁵ Уп. Barbara Aland and Klaus Wachtel, "The Greek Minuscules of the New Testament", *The Text of the New Testament in Contemporary Research*, ed. Bart D. Ehrman, Michael W. Holmes, Brill, Leiden – Boston, 2013, 69-93, 71, фн. 7.

⁴⁶ Hill, "Introduction"4-5.

⁴⁷ *PG* 82, 37.

⁴⁸ *PG* 82, 37..

3. Начини реципирања ранијих тумача у Теодоритовом *Тумачење четрнаест посланица светог Павла*

Блажени Теодорит Кирски стоји на крају низа великих егзегета Антиохијске традиције којој је припадао. Ово је чињеница које је био свестан и имао је у виду потенцијалне критичаре који би му замерили што се дрзнуо да састави нов коментар, те стога за себе скромно каже да ће попут комарца зујати са пчелама. Међутим, поставља се питање да ли је Теодорит Кирски био само пуки компилатор и аутор који је препричавао своје претходнике?

По питању проучавања односа који је Блажени Теодорит имао према својим предходницима, велики допринос је дао Жан Ноел Гино. Он је успео да идентификује готово сва места на којима Теодорит цитира претходне ауторе користећи неодређену заменицу *τινὲς* (неки). Оваквих цитата у Теодоритовом делу има 46 и ту су наведена места из дела Теодора Мопсуестијског, Светог Јована Златоустог и Северијана Гавалског (тумачења последњег је, по свему судећи, познавао само посредно). Теодорит одбацује ова тумачења 27 пута, 16 пута прихвата, а два пута не одбацујући радикално једно тумачење прихвата другу варијанту. У 6 случајева Теодорит одбија тумачење Теодора Мопсуестијског, у 5 Светог Јована Златоустог, а на једном месту обојице заједно. Тумачење Северијана Гавалског одбацује 3 пута. У једном случају одбија тумачење којем више немамо трага. У осталим случајевима када Теодорит одбацује неко тумачење информације долазе или од Јована Златоустог (8 пута) или од Теодора Мопсуестијског (3 пута) или пак од обојице (3 пута). Када Теодорит преузима тумачење он преузима Јована Златоустог 5 пута, Теодора Мопсуестијског 4 пута, а обојицу 2 пута. У 3 случаја изгледа да преузима тумачење Северијана Гавалског, а у три случаја извор је непознат.⁴⁹

Наведени податци у вези са „тинес-цитатима“ представљају добру полазну основу за нашу даљу анализу Теодоритовог односа према традицији тумачења посланица апостола Павла у Антиохијској школи. Овде је доказано да Блажени Теодорит није био само пуки компилатор и аутор који препричава своје велике предходнике. Ми видимо једног егзегету који критички промишља о традицији на коју

⁴⁹ Guinot, *L'exégèse de Théodore de Cyr*, 644-66.

се надовезује. Он некада прихвата тумачења својих предходника, некада се од више опција опредељује за једну, а некада износи тумачење супротно оном које налази у делима „пчела уз које зуји попут комарца“.

Користећи се методом компаративне анализе у нашем раду ћемо покушати да пружимо дубљи увид у начин на који Блажени Теодорит врши рецепцију дела својих предходника. Покушаћемо да изнесемо упоредну анализу текста тумачења Теодорита Кирског, Јована Златоустог и Теодора Мопсуестијског не задржавајући се само на „тинес-цитатима“. Циљ ове анализе биће да покаже које методе Теодорит примењује приликом интегрисања тумачења ових аутора у свој текст тумачења и у којој мери током процеса рецепције традиције тумачењу даје свој аутентичан печат.

4. Теодоритов однос према питањима Уводне новозаветне науке

У свом *Тумачењу четрнаест посланица светог Павла* Блажени Теодорит поставља одређена питања која данас поставља Увод у Нови Завет. Она за њега играју значајну улогу и њима се бави највише у својим уводним текстовима, а понекада се осврће на њих и тумачећи стихове посланица. Наравно, Теодорит није модерни коментатор и нису му била доступна достигнућа историјско-критичке методе, али је значајно то што је гајио интересовање и за ова питања.

У тексту свог увода, након што оправдава своје посезање за коментарисањем посланица апостола Павла, Теодорит прелази на питање ауторства и распореда ових посланица. Ту констатује да Павле јесте аутор четрнаест посланица, али да оне нису распоређене по времену писања. Тако Теодорит предлаже следећи распоред: 1) 1Сол је написана прва у Атини; 2) 2Сол пише убрзо након тога; 3) 1Кор је састављено током боравка у Ефесу; 4) 2Кор је написана у Македонији; 5) 1Тим је написана у Македонији; 6) Тит такође у Македонији; 7) Рим је написано из Коринта; након овога следа

посланице писане из Рима и то: 8) Гал; 9) Флп; 10) Флм; 11) Еф настаје у исто време када и 12) Кол; 13) Јев; 14) 2Тим.⁵⁰

Видимо, дакле, да је Теодорит у доброј мери далеко од савремених схватања уводне новозаветне науке. Он не поставља питање аутентичности, чак ни када је у питању Јев. До душе, ово се може посматрати из угла полемике са аријанцима: Теодорит наводи да они негирају аутентичност ове посланице, а он се позива на Јевсевија Кесаријског који говори у прилог аутентичности.⁵¹ Са друге стране, Теодорит ће одбацити мишљење које су заступали Теодор Мопсуестијски, Северијан Гавалски и Јован Златоусти да је апостол Павле саставио Еф и Кол пре него што је посетио ова места.⁵² Очигледно је, дакле, да су Теодориту и уводна питања била важна приликом тумачења.

5. Догматско тумачење посланица апостола Павла

Питања догматског карактера су у периоду у којем је живео и стварао Блажени Теодорит била од посебног значаја. То се односи како на тријадолашка питања која су била предмет расправе у претходној епохи и која су имала значајан одјек и касније, тако и првенствено на христолошка питања која су била главна Теодоритова брига. Он је кроз правилно тумачење Павлових посланица желео да на адекватан начин да одговоре на дилеме епохе у којој је деловао. Стога је потребно на адекватан начин разумети његове тријадолашке и христолошке позиције као и методологију на основу које их је образложио.

⁵⁰ PG 82, 37-44.

⁵¹ PG 82, 673-6

⁵² Guinot, *L'exégèse de Théodore de Cyr*, 654 и 658.

5. 1. Тријадолошко тумачење

У време када Блажени Теодорит Кирски пише своје коментаре тријадолошки спорови су место на сцени уступили христолошким. Ипак, било је потребно изнети и основне тријадолошке поставке и тумачења, те утврдити веру наспрам старих јереси. У том погледу важан текст је Теодоритово тумачење христолошкоке химне Кол 1, 15-20 коју он користи ради побијања аријанске јереси.⁵³ Против субординације Духа и у корист Његове једносущности иступа и на другим местима полемишући са јеретичима које не именује директно (тумачење на Рим 8, 11; 1Кор 3, 17; 2Кор 3, 17; 1Тим 6, 13).

Блажени Теодорит, као аутор коментара, показује много већи степен забринутости за тријадолошка питања од самог апостола Павла, аутора посланица. Тако, он понекада налази тријадолошке моменте и тамо где их нема. На пример, у Рим 1, 1 када апостол Павле за себе каже да је „изабран за јеванђеље Божије“, Теодорит на то додаје да су Отац, Син и Свети Дух ти који су га изабрали.⁵⁴ Тумачећи посланицу Ефесцима која се завршава благословима од Бога Оца и Господа Исуса Христа (Еф 6, 23) Теодорит инсистира на томе да је благослов и од Духа.⁵⁵

Видимо, дакле, да су неки проблеми каснијих епоха утицали на Теодоритов приступ тумачењу текста посланица апостола Павла. У нашем раду ћемо покушати да истражимо до које мере Теодорит врши читавања у својим тумачењима. Свакако, Теодорит није савремени теолог који критички приступа тексту Новог Завета. Ипак, Теодорит је такође успевао и да уочи извесне разлике између древне Цркве и њених савремених прилика. Тако, на пример, Блажени Теодорит констатује да су у апостолско доба термини презвитер и епископ били синоними.⁵⁶ С тога ће нам ова запажања бити од користи приликом даљем анализирању Теодоритовог начина коментарисања.

⁵³ PG 82, 597-601.

⁵⁴ PG 82, 48.

⁵⁵ PG 82, 557.

⁵⁶ PG 82, 560.

5. 2. Христолошко тумачење

Теодорит свој коментар саставља у годинама када је спор око монофизитизма у пуном јеку. Из тог разлога он инсистира на разликовању две природе у Христу. Тако, на пример, у тумачењу Рим 1, 3: „О Сину својему који је по телу рођен од семена Давидова“, Теодорит наводи да је апостол нужно морао да нагласи рођење „по телу“ како би показао на који начин је Христос са једне стране Син Божији, а са друге Син Давидов.⁵⁷

Теодорит такође показује и извесне слабости антиохијске егзегезе, те тако када коментарише распеће „Господа славе“ у 1Кор 2, 8 он каже да је апостол ово рекао не како би страдање повезао са Божанством, него како би показао степен безакоња грешника.⁵⁸ Ово и још нека места навела су поједине ауторе да посумњају или чак негирају присуство учења о *communicatio idiomatum* код Теодорита. Тако, на пример, тумачећи однос „обличја Божијег“ и „обличја слуге“ у Флп 2, 6-7 Теодорит сматра да Бог Логос није био људске природе, али ју је носио на себи.⁵⁹ Ово је једно од кључних места на којима Клејтон темељи своју критику Теодоритове христологије у *Тумачење четрнаест посланица светог Павла*.⁶⁰ Међутим, оваквим схватањима Теодоритовог учења о *communicatio idiomatum* можемо супротставити и друга места. Присуство овог учења код Теодорита се најјасније из његовог тумачења Флп 2, 9. Он овде „дарова му име које је изнад сваког имена“ тумачи позивајући се на Јев 1, 3-5 где се говори о томе како је Христос већи од анђела јер је наследио славније име и где се то повезује са Његовим Синовством уз цитирање Пс 2, 7 и 2Сам 7, 14. У закључку свог коментара на овај стих Теодорит каже да Син понизивши себе не губи ништа од божанства, већ то и као човек узима.⁶¹ Видимо, дакле, да Теодорит јасно препознаје општење својстава између човечанске и божанске природе у Христу.

У контексту *communicatio idiomatum* вреди споменути још једно место из Теодоритовог коментара. У питању је коментар на Кол 2, 14. Овде се Блажени

⁵⁷ PG 82, 49.

⁵⁸ PG 82, 241.

⁵⁹ PG 82, 569.

⁶⁰ Уп. Paul B. Claiton, Jr, *The Christology of Theodoret of Cyrus, Antiochene Christology from the Council of Ephesus (431) to the Council of Chalcedon (451)*, Oxford and New York: Oxford University Press, Oxford Early Christian Studies, 2007, 179-83.

⁶¹ PG 82, 572.

Теодорит директно супротставља Теодору Мопсуестијском који сматра да је „обвезница“ (τὸ χεῖρόγραφον) коју је Христос избрисао Закон.⁶² Према Теодоритовом тумачењу овде се заправо ради о људском телу.⁶³ За овакво тумачење он налази два разлога: овде апостол не говори само о Јеврејима него о свим људима и зато што телом чинимо свако противзаконито дело. Након тога говори како је Бог Логос узео нашу природу, очувао је од сваког греха и избрисао слова дугова. „Допустивши да се она [људска природа] прибоду на крст, исплатио је дуг свију.“⁶⁴ Овде не налазимо на исказе попут „нестрадални Логос страда телом“, али налазимо јасно учења о *communicatio idiomatum* у антиохијском стилу: људска природа страда, али је Логос тај који кроз то страдање исплаћује наше дугове.

На наведеном примеру видимо један занимљив егзегетски поступак: Блажени Теодорит остаје веран антиохијском приступу у христологији наглашавајући разлику природа у Христу и објашњавајући *communicatio idiomatum* на антиохијски начин. Али остајући веран антиохијском христолошком моделу он се супротставља тумачењу другог антиохијца – Теодора Мопсуестијског. Теодорит налази смисао Кол 2, 14 у говору о односу две природе у Христу док је за Теодора то само прича о укидању Закона. Ово место нам може послужити као полазна тачка за једну дубљу компаративну анализу христолошког тумачења двојице антиохијских аутора. Такође, овде се може идентификовати други модел на основу којег христолошки спорови утичу на егзегезу. Први модел је приказан на примеру Пс 22 (LXX 21) где Блажени Теодорит усваја александријско тумачење које је супротно антиохијском.⁶⁵ На примеру Кол 2, 14 можемо видети модел по којем Блажени Теодорит одбацује тумачење свог антиохијског предходника остајући доследан традицији антиохијске христологије коју унапређује по питању актуелног проблема *communicatio idiomatum*.

⁶² *Theodorus ad Col* 289, 18 - 291, 2.

⁶³ *PG* 82, 612.

⁶⁴ Ταύτην δὲ συγχωρήσας τῷ σταυρῷ προσηλωθῆναι, τὸ πάντων ἡμῶν ἐξέτισε χρέος · *PG* 82, 612. Превод Маријана Мандаца уз корекције аутора.

⁶⁵ Види: први део, поглавље 4. овог рада.

6. Етичка питања

Блажени Теодорит се у свом коментару у највећој мери бавио догматским питањима. Изгледа да он овим питањима даје предност у односу на етичка и друштвена, па је чак у деловима који се тичу морала нешто сажетији него у догматским деловима.⁶⁶ Свакако он ова питања не може нити жели да избегне, те се у свом коментару бави и њима.

По питању етике најпре треба кренути од поимања људске слободне воље. Ово питање је, такође, повезано и са темом Христологије о којој смо говорили у претходном поглављу. Блажени Теодорит је живео пре појаве јереси монотелитства и моноенергитства, али у његовим делима је видљиво да је по питању воље и дејства у Христу антиципирао православно учење.⁶⁷ Људску, пак, вољу Теодорит сматра слободном. Тако, тумачећи Флп 1, 28-29 Теодорит каже да апостол Павле није одбацио слободну вољу него је учио да воља без божије милости не може произвести добро дело.⁶⁸ Из тог разлога Теодорит Рим 8, 30 тумачи у контексту Божијег свезнања, а не предодређења. Он сматра да Бог из дањине све познаје као Бог и да никога не приморава да упражњава врлину или зло, нити би било у реду да ако тако чини прве награђује, а друге кажњава.⁶⁹

Тумачећи 1Сол 4, 4 где апостол говори да свако треба да држи свој сасуд (τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος) у светости и части, Теодорит Кирски износи своје тумачење које се супротставља тумачењу Теодора Мопсуестијско. Наиме, док Теодор тумачи појам „сасуд“ (τὸ σκεῦος) као „жена“,⁷⁰ Блажени Теодорит сматра да се под овим појмом говори о људском телу јер чување светости и части није намењено само за ожењене.⁷¹

⁶⁶ Уп. Hill, "Introduction", 21.

⁶⁷ Цитати из Теодоритовог дела *Излагање праве вере* су нашли своје место у збиркама патристичких текстова и на њих су се диотелити позивали у прилог свом учењу. На жалост, дело је било сачувано под именом Светог Јустина Философа. Уп. R. V. Seller, "Pseudo-Justin's 'Expositio Rectae Fidei': A Work of Theodoret of Cyrus", *Journal of Theological Studies*, 46, 1945, 146-7. О Теодоритовој антиципацији учења о две воље и енергије види и: Pásztori-Kupán, *Theodoret of Cyrus's Double Treatise*, 168.

⁶⁸ PG 82, 568.

⁶⁹ PG 82, 141.

⁷⁰ *Theodorus ad Th I* 22, 15. Немамо експлицитну потврду у тексту, али Теодор Мопсуестијски овде вероватно следи 1Пт 3, 7 где писац посланице говори о „слабијем женском сасуду“.

⁷¹ PG 82, 614.

7. Значај Тумачења четрнаест посланица светог Павла Блаженог Теодорита Кирског

Иако су поједина дела Блаженог Теодорита била осуђена на Петом васељенском сабору, његов статус као егзегете је остао у потпуности нетакнут. Можемо рећи да су, од свих дела које је написао, егзегетска дела Блаженог Теодорита у најмањој мери била оспоравана од стране критичара или била довођена у питање. Места из Теодоритових егзегетских дела често су навођена у катенама. Од мишљења каснијих отаца, треба истаћи став Светог Фотија Цариградског који је нарочито ценио тумачења Блаженог Теодорита. Он сматра да је Теодоритов језик нарочито погодан за писање тумачења Светог Писма, хвали га зато што не упада у дигресије, те да његови коментари нису ни сувише кратки ни сувише опширни.⁷²

За нас данас, *Тумачења четрнаест посланица светог Павла* је дело које је значајно како због егзегетских тако и због историјских разлога. Оно нам показује пример једног тумача Светог Писма који је био пред двоструким изазовом: изазовом традиције и изазовом савременог историјског тренутка. На жалост, научна јавност дуго времена није обраћала пажњу на ово дело, подцењивачки се односећи према Теодоритовом тумачењу као према некаквој скраћеној верзији тумачења Теодора Мопсуестијског. Ипак, у савременој науци ова слика се полако мења. Теодорит Кирски се све више вреднује као егзегета. Остаје чињеница да је он аутор који се у великој мери ослања на предходну традицију, што ни сам Теодорит не покушава да сакрије. Међутим, то не значи да његово дело није оригинално већ да се код Блаженог Теодорита ради о једном другачијем виду оригиналности. Он није аутор који стоји на почетку једне велике традиције, већ на њеном крају. Као такав, он има критички однос према традицији. Нека тумачења својих предходника Теодорит је прихватио. Поједина тумачења је прихватио делимично и допунио их својим, поставивши тако своје мишљење као равноправно уз мишљење својих великих предходника. Изнад свега, Блажени Теодорит није губио из вида епоху у којој пише и људе којима пише. Из овога се јасно може закључити да дело Блаженог Теодорита, поред историјског и културолошког значаја, за нас данас може имати и значај путоказа како на критички и

⁷² PG 103, 673-676.

креативан начин приступити традицији, актуализовати је и учинити корак напред у њеном квалитативном развоју.

Библиографија

Извори и преводи

Свето Писмо:

- *Novum Testamentum Graece*, прир. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, 28th Revised Edition, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.
- *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, прир. Alfred Rahlfs, Robert Hanhart. Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.
- *Свето Писмо Старог и Новог Завјета*, Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2012.

Теодорит Кирски:

- *Interpretatio XIV epistolarum Sancti Pauli Apostoli*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, vol. 82, 36-878, J.P. Migne, Paris, 1864.
- *Le Commentaire de Théodoret de Cyr sur l'Épître aux Romains: Études philologiques et historiques*, прир. Agnès Lorrain, vol. 179, TU, Berlin, De Gruyter, 2018.
- *Explanatio in Canticum canticorum*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, vol. 81, 27-213.
- *Interpretatio in Psalmos*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, vol. 80, 857-1997, J.P. Migne, Paris, 1860.
- Théodoret de Cyr, *Commentaire sur Isaie I-III*, texte critique, traduction, notes, par: Jean-Noël Guinot, Sources Chrétiennes 276; 295; 315, Paris, 1980; 1982; 1984.
- *The Questions on the Octateuch, vol 1-2*, Greek text revised by John F. Petruccione, English translation with introduction and commentary by Robert C. Hill, The Library

of Early Christianity, vol. 1-2, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2007.

- *Haereticarum fabularum compendium*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, Vol. 83, 280-481, J. P. Migne, Paris, 1864.
- *Correspondance: Epist. Sirm. 96–147*, Texte critique, traduction et notes par Y. Azema. Sources chrétiennes, Vol. 111. edited by H. de Lubac and J. Danielou. Vol. 3, Paris: Les Editions du Cerf, 1965.
- *Eranistes*, ed. Gerard H. Ettlinger, u: Teodoret Cirski, *Eranistes*, Zagreb, 2005, Preveo Mile Babić.
- *Expositio rectae fidei*, Iustini philosophi et martyris opera quae feruntur Omnia – Corpus apologetarum christianorum saeculi secundi, edited by Johann Karl Theodor von Otto, Vol. III pars I, Wiesbaden: Dr. Martin Sandig oHG, 1969.
- *De sancta et vivifica Trinitate*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, Vol. 75, 1148A-1189A, J.P. Migne, Paris, 1863.
- *De incarnatione Domini*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, Vol. 75, 1420B-1477B, J. P. Migne, Paris, 1863.
- Teodoret Cirski, *Izabrani spisi*, preveo, napisao uvod i bilješke Marijan Mandac, Split, Služba Božija, 2003.

Теодор Мосуестијски и Диодор Тарсијски:

- *In Epistolam B. Pauli Commentarii I-II*, прир. H. B. Swete, Cambridge, At the University Press, 1880; 1882.
- Diodori Tarsensis, *Commentarii in Psalmos I, Commentarii in Psalmos I-L*, Corpus Christianorum Series Graeca 6, Jean-Marie Olivier, Turnhout Brepolis, Leuven University Press, 1980.
- Diodore de Tarse, *Extraits du Commentaire de Diodore de Tarse sur les Psaumes, Preface du Commentaire — Prologue du Psaume CXVIII*, прир. L. Maries, у: *Recherches de science religieuse* 9, 1919, 79–101.

Секундарна литература

- Ashby, G. W., "The Hermeneutic Aproach to the Old Testament of Theodoret of Cyrrhus with Special Reference to Certain Prophets", *Ou Testamentiese Werkgemeenskap van Suid-Afrika*, 41-53.
- Aland, Barbara and Wachtel, Klaus, "The Greek Minuscules of the New Testament", *The Text of the New Testament in Contemporary Research*, ed. Bart D. Ehrman, Michael W. Holmes, Brill, Leiden – Boston, 2013, 69-93.
- Болотовъ, Василий: *Theodoretiana: Отзивъ объ удостоенномъ Св. Синодомъ полной преміи митрополита Макарія въ 1892 г. сочиненіи Н. Н. Глубоковского: "Блаженный Ѳеодоритъ, Его жизнь и литературная дѣятельность.* С-Петербургъ: Типографія А. Катанскаго и Ко., 1892.
- Болотов, Василије Василијевич: *Предавања из историје древне Цркве, Историја Цркве у периоду Васељенских Сабора, Историја богословске мисли*, Краљево, 2006, превео Ђорђе Лазаревић.
- Греј, Патрик: „Теодорит Кирски о „једној ипостаси“ - антиохијско разумевање Халкидона“, у: *Отачник*, свеска 2, 2009, 464-468.
- Babić, Mile: *Himan Fil 2, 6-11 u kristologiji Teodoreta Cirskog (Izvadak iz doktorske disertacij)*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990.
- Babić, Mile: „Aktualnost Teodoretova pojma jedinstva u Kristu“, u: Teodoret Cirski, *Eranistes*, preveo Mile Babić, Zagreb, Demetra, Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, svezak 81, 2005, 479-590.
- Viciano, Alberto, "«Homer ex Homerou Saphenizein» Principos Hermeneuticos de Theodoreto de Ciro en su Comentario a las Epistolas Paulinas", *Scripta Theologica*, 21, 1989, 13-62.
- Viciano, Alberto, "Christologische Deutung von Röm 8,19-22 bei Gregor von Nyssa und Theodoret von Kyros", *Studien zu Gregor von Nyssa und der christlichen Spätantike*, 1990, 191-204.
- Viciano, Alberto, "Das Bild des Apostels Paulus im Kommentar zu den paulinischen Briefen des Theodoret von Kyros", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 83, no 1-2, 1992, 138-148.
- Viciano, Alberto, "Theodoret von Kyros und der Manichäismus in seinem Kommentar zu den Paulusbriefen", *Studia Manichaica*, 1992, 198-212.

- Vrame, Anton C. “Theodoret, Bishop of Kyros as an Exegete of Isaiah 1: A Translation of His Commentary, with an Introduction”, *Greek Orthodox Theological Review*, vol. 34, no. 2, 1989, 127-147.
- Vranic, Vasilije, *The Constancy and Development in the Christology of Theodoret of Cyrillus*, Supplements to Vigiliae Christianae 129, Leiden – Boston, Brill, 2015.
- Глубоковский, Николай: *Блаженный Θεодоритъ Епископъ Киррскій: Его жизнь и литературная дѣятельность*. Томъ первый, Москва: Университетская Типографія, 1890.
- Глубоковский, Николай: *Блаженный Θεодоритъ Епископъ Киррскій: Его жизнь и литературная дѣятельность*. Томъ второй, Москва: Университетская Типографія, 1890.
- Guinot, Jean-Noël, *L'exégèse de Théodoret de Cyr*, Beauchesne, Paris, 1995.
- Guinot, Jean-Noël, *Theodoret de Cyr exegete et theologien, le dernier grand exegete de l'ecole d'Antioche au Ve siècle*, vol I – II, Cerf, Paris, 2012.
- Guinot, Jean-Noël, “Theodoret of Cyrus: Bishop and Exegete”, у: *The Bible in Greek Christian Antiquity*, ур. Paul M. Blowers, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1984. 163-193.
- Guinot, Jean-Noël. “Theodoret of Cyrus”, у: *Handbook of Patristic Exegesis: The Bible in Ancient Christianity*, Boston, Brill-Leiden, 2004, 885-918.
- Драгутиновић, „Коментар као књижевна врста“, *Српска теологија у двадесетом веку* 14, 2013, 17-25.
- Драгутиновић, Предраг, *Основе новозаветне науке I: Увод у Нови Завет*, Београд, Институт за теолошка истраживања, 2010.
- Драгутиновић, Предраг и Кубат, Родољуб (прир.). *Лексикон библијске егзегезе* [ЛБЕ], Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду – Библијски институт и Службени гласник, 2018.
- De Cock, Miriam, “Theodoret of Cyrus and His Exegetical Predecessors: A Study of His Biblical Commentary Prefaces”, *Open Theology* 7, 2021, 445–460.
- Јевтић, Атанасије: *Патрологија, књига друга. Источни Оци и писци 4. и 5. века: од Никеје до Халкидона (325 - 451)*, Београд – Требиње – Лос Анђелес, 2016.
- Karhulahti, Juha, *God's Impassibility in Theodoret of Cyrus' Commentaries on the Pauline Letters*, Helsinki University, Theological faculty, Licentiate Thesis, 2020.

- Lienhard, Joseph T. "The Exegesis of 1Cor 15, 24-28 from Marcellus of Ancyra to Theodore of Cyrus", *Vigiliae Christianae*, 37, 1983, 340-359.
- Мичел, Маргарет М. *Павле, Коринћани и рођење хришћанске херменеутике*, Манастир Градац, 2017, са енглеског превела Фива Савковић.
- О'Киф, Џон: „Kenosis или нестрадалност: Кирило Александријски и Теодорит Кирски о проблему божанског страдања“, у: *Отачник*, свеска 2, 2009, 455-463.
- O'Keefe, John J. "“A letter that killeth”: towards a reassessment of Antiochene exegesis, or Diodore, Theodore, and Theodoret on the Psalms", *Journal of Early Christian Studies*, Vol. 8, No 1, 2000, 83-103.
- O'Keefe, John J. "Rejecting one's Masters: Theodoret of Cyrus, Antiochene exegesis, and the Patristic mainstream", in: *Syriac and Antiochian Exegesis and Biblical Theology for the 3rd Milenium*, ed. Robert D. Miller, New Jersey, Gorgias Press, 2008, 243-263.
- O'Keefe, John J. "Theodoret's Unique Contribution to the Antiochene Exegetical Tradition: Questioning Traditional Scholarly Categories", in: *The Harp of Prophecy, Early Christian Interpretation of the Psalms*, ed. Brian E. Daley, S. J. and Paul R. Kolbet, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 2015, 191-203
- Патријарх српски Порфирије (Перић), *Премудрост у тајни сакривена, Огледи из теологије апостола Павла*, Београд, Библијски институт, Православни богословски факултет Универзитет у Београду, 2021.
- Perhai, Richard J., *Antiochene Theōria in the Writings of Theodore of Mopsuestia and Theodoret of Cyrus*, Minneapolis, Fortress Press, 2015.
- Радић, Драган: „Теодор Мопсуестијски као тумач Светог писма“, у: *Српска теологија данас*, приредио Богољуб Шијаковић, Београд, Православни богословски факултет, 2009, 216-229.
- Radic, Dragan, „The Reception of the Book of Jonah by Theodoret of Cyrus", *Annali di Storia dell'Esegesi*, 37/1 (2020), 89-100.
- Стојановић, Марина, „Нивои тумачења текста у Коментару на псалме Диодора Тарсијског“, *Богословље* 2, 2014, 321-346.
- Sipilä, Seppo, "Theodoret of Cyrrhus and *The Book of Joshua* – Theodoret's *Quaestiones* Revisited",

- Томасовић, Мирко Ђ. „Теодорит Кирски као тумач Светог Писма“, у: *Богословље* 1, 2015., 125-36.
- Тракателис, Димитрије, *Оци тумаче, Аспекти светоотачког библијског тумачења*, Севастијан прес; Институт за теолошка истраживања ПБФ; Интерклима-графика; Лос Анђелес-Врњци, 2018.
- Флоровски, Георгије. „Откровење и тумачење“, преводилац: Александар Ђаковац, *Теолошки погледи*, 2-3/2008, 127-139.
- Флоровски, Георгије: *Источни Оци IV века*, Хиландарски путокази, бр. 26, друго издање, манастир Хиландар, Света Гора Атонска, 2009.
- Флоровски, Георгије: *Источни Оци V – VIII века*, Хиландарски путокази, бр. 28, друго издање, манастир Хиландар, Света Гора Атонска, 2009.
- Hill, Robert C. “Introduction”, in: Diodore of Tarsus, *Commentary on Psalms 1–51*, translated with an introduction and notes by Robert C. Hill, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2005.
- Hill, Robert C. “Introduction”, in: Theodoret of Cyrus, *Commentary on the Psalms 1-72*, Translated by Robert C. Hill, Washington, D.C., The Catholic University of America Press, 2000.
- Hill, Robert C. *Reading the Old Testament in Antioch*, Leiden – Boston, Brill, 2005.
- Claiton, Jr, Paul B: *The Christology of Theodoret of Cyrus Antiochene Christology from the Council of Ephesus (431) to the Council of Chalcedon (451)*, Oxford and New York: Oxford University Press, Oxford Early Christian Studies, 2007.
- McNamara, Kevin: „Theodoret of Cyrus and the Unity of Person in Christ“, in: *Irish Theological Quarterly*, 22 (1955), 313 – 328
- Pásztori-Kupán, István: *Theodoret of Cyrus Double Treatise On the Trinity and On the Incarnation: The Antioche Pathway to Chalcedon*, Kolozsvár/Cluj, The Transylvanian District of the Reformed Church in Romania, 2007
- Pásztori-Kupán, István: „Cyril and Theodoret on the temptation of Christ: an imaginary dialogue between Alexandrian and Antiocheane Christological positions“, in: *Perichoresis*, vol. 20.4, 2022, 103 – 122.
- Sellers, R. V: „Pseudo – Justin's *Expositio rectae fidei*: a work of Theodoret of Cyrus“, in: *The Journal of Theological Studies*, Volume os-XLVI, Issue 183-184, July 1945, 145–160

- Schor, Adam M: „Theodoret on the "School of Antioch": A Network Approach“, *Journal of Early Christian Studies*, vol. 15, no 4, Winter 2007, 517-562.
- Young, Frances M. *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Young, Frances M, Teal, Andrew, *From Nicea to Chalcedon, A Guide to the Literature and its Background*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2010.
- Young, Frances M. *Exegesis and Theology in Early Christianity*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2016.
- Weaver, Joel A, *Theodoret of Cyrus on Romans 11:26 Recovering an Early Christian Elijah Redivivus Tradition*, Peter Lang, New York, 2007.

БИОГРАФИЈА

Кандидат Владимир Милошевић је рођен 24. 08. 1996. године у Смедеревској Паланци, Република Србија. У Голобоку (општина Смед. Паланка) је завршио ОШ „Никола Тесла“ са одличним успехом. Завршио је Богословију Светог Саве у Београду.

Основне академске студије на Православни богословски факултет Универзитета у Београду уписао је школске 2016/17. године, на којима је дипломирао 2020. године са просечном оценом 9,66. Током основних студија био је добитник Светосавске повеље за успех постигнут из предмета Историја религија са наградом из фонда др Лазара Милина.

На Православном богословском факултету 2020. године уписује теолошки мастер програм, библијско-патристички смер. Мастер студије је завршио 2022. године са просечном оценом 9,89. Под менторством проф. др Здравка Јовановића одбранио је мастер рад на тему „Христологија Блаженог Теодорита Кирског са посебним освртом на општужбе за криптонесторијанство“. Током мастер студија био је стипендиста Министарства омладине и спорта Владе Републике Србије.

Докторске студије на Православном богословском факултету Универзитета у Београду уписао је 2022. године под менторством проф. др Драгана Радића.

Служи се енглеским и руским језиком.

Православни богословски факултет
Универзитета у Београду

ИЗЈАВА

Ја, Владимир Милошевић (ЈБМГ: 2408996761017), изјављујем да предложену тему докторске дисертације под називом „Блажени Теодорит Кирски као тумач посланица апостола Павла, Антиохијска егзегеза у епохи христолошких спорова“ нисам пријављивао на другој високошколској установи у земљи или иностранству.

Датум: 22. 09. 2024.
